

ŞƏRQŞÜNASLIQ

UOT 81

NİZAMİ GƏNCƏVİ “XƏMSƏ”SİNDƏ ZAMAN BUDAQ CÜMLƏLİ
TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ

PƏRVİN AKİF QIZI ƏSƏDULLAYEVA
AMEA-nın akad.Z.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu
parvin-03@mail.ru

Məqalə Nizami Gəncəvi “Xəmsə”sində zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin zaman münasibətlərinin ifadə vasitələrindən biri kimi çıxış etməsindən bəhs edir. Zaman budaq cümləsi vasitəsilə, bir qayda olaraq, birzamanlılıq (eynizamanlılıq) və ardıcılılıq kimi zaman münasibətləri ifadə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, bağlayıcılar və feil formaları zaman münasibətlərin ifadə olunmasında mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: Nizami Gəncəvi, Xəmsə, zaman budaq cümləsi, birzamanlılıq, ardıcılılıq, qrammatik üsul

Giriş. Zaman münasibətlərinin ifadə olunmasında ən mühüm vasitələrdən biri zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir. Zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə zaman münasibətlərini tamamilə fərqli müstəvidə ifadə edir. Hərəkətin zamanını heç bir vasitə bu qədər dəqiq ifadə etmir. Qeyd etmək lazımdır ki, zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə klassik fars dilində bu günə qədər araşdırılmamış problemlərdən biridir.

Fars dilində zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə. Müasir fars dilində tabeli mürəkkəb cümlə içərisində zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə ilə bağlı müəyyən tədqiqatlar mövcuddur. Bizim mövzumuz baxımından ən maraqlı tədqiqat işlərində biri Ə.Şəfainin “Müasir fars dilində tabeli mürəkkəb cümlələr” doktorluq dissertasiya işidir. Ə.Şəfai zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümləni aşağıdakı şəkildə səciyyələndirir: “Zaman budaq cümləsi qrammatik cəhətdən baş cümləyə tabedir, məzmun etibarilə nisbi müstəqilliyini saxlayır. Bağlayıcılar müəyyən dərəcədə bu müstəqilliyi zəiflədir və baş cümlə daha müstəqil görünür. Zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlənin komponentləri arasında zaman münasibətləri öz müxtəlifliyi ilə fərqlənir. Bütün bu müxtəliflik ümumilikdə münasibətlərin iki əsas növünü əhatə edir: birzamanlılıq (eynizamanlılıq) və ardıcılılıq. Birzamanlılıqda baş və

budaq cümlədə hərəkətin zamanı tamamilə və ya qismən üst-üstə düşür. Belə münasibətdə iki hərəkətin icrası zamanı üst-üstə düşən anları tapmaq olar və ya heç bir hərəkətlə bağlı olmayan anı tapmaq olmaz.” [2, 109-111].

Müəllifin zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr haqqında dediklərindən görünür ki, zaman budaq cümləsi çərçivəsində zaman münasibətlərinin bir neçə növü öz ifadəsini tapır və əslində zaman budaq cümləsi bir forma olaraq zamanın ifadə vasitələrindən biri kimi çıxış edir.

Müəllif birzamanlılıq (eynizamanlılıq) münasibətini aşağıdakı şəkildə izah edir: birzamanlılıq münasibətində əsas olan paralel həyata keçirilən iki hərəkətin ifadəsidir. Birzamanlılıq münasibətinin iki əsas növü var: 1) tam birzamanlılıq; 2) qismən (natamam) birzamanlılıq. Tam birzamanlılığın əsas şərti ondan ibarətdir ki, komponentlərdə əksini tapan hərəkətlər və ya hal-vəziyyət daim baş verən proses şəklində özünü göstərir. Buna görə komponentlərin xəbərlərini zamanı belə münasibətdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Fars dilində tam birzamanlılığı ifadə etmək üçün komponentlərin xəbərlərini bitməmiş keçmiş zaman formasında (əgər hərəkət keçmiş zamana aiddirsə) işlətmək lazımdır. Digər tərəfdən, “budən və daştən” feilləri müasir fars dilində şühudi keçmiş zaman formasında davaedici hərəkət və ya hal-vəziyyəti bildirir və bitməmiş keçmiş zaman formasını əvəz edir. Deməli, “budən və daştən” feillərinin şühudi keçmiş zaman formaları da tam birzamanlılığı ifadə edə bilər. Bəzi hallarda indiki zamandakı feillər tam birzamanlılıq münasibətlərinin ifadəsi üçün işlənə bilər. İndiki zamanın əsas qrammatik mənası ondan ibarətdir ki, zamandan kənar istənilən şərt və vəziyyətdəki hərəkəti ifadə edir. İndiki zaman adı təbii və daimi hadisələri ifadə etmək üçün işlənir [2, 114].

Müəllif zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlənin bu növünü bir neçə varianta bölür: birinci variantda hər iki komponentdə əks olunan faktlar eyni zamanda və paralel baş verir və onların arasında heç bir səbəb münasibəti yoxdur. Bu variantda bağlayıcını saxlayaraq (və ya onu vaxtı ke bağlayıcısı ilə əvəz edərək) budaq cümləni baş cümləyə baş cümləni isə budaq cümləyə çevirmək olar. Belə cümlələrdə “ke və vaxtı (ke)” bağlayıcıları işlənir. İkinci variantda da tam birzamanlılıq mövcuddur, lakin baş cümlədə ifadə olunan hərəkət və ya vəziyyətin reallaşması budaq cümlədəki hərəkət və ya vəziyyətlə şərtlənir. Bu variantın birinci variantdan əsas fərqi ondan ibarətdir ki, budaq və baş cümlələr arasında səbəb əlaqəsi olduğuna görə onlar bir-birini əvəz edə bilmir. Bu variantda aşağıdakı bağlayıcılar işlənir: “ke”, “ta”, “çun”, “vaxtı (ke)”, “hər vaxt (ke)”, “zəmn-e inke”. Üçüncü variantda da tam birzamanlılıq mövcuddur. Komponentlərdə ifadə olunan hərəkətlər və ya vəziyyətlər paralel baş verir. Müəyyən anda hər iki hərəkətin başlanğıcı əsasdır və leksik-qrammatik amillər hərəkətlər və ya vəziyyətlərin eyni zamanda başlanmasını vurğulamağa xidmət edir. Komponentlərin bir-birilə əvəzlənməsi mümkün deyil. Bu variantın bağlayıcıları içərisində “əz vaxtı ke” bağlayıcısı seçilir. Dördüncü variantda da tam birzamanlılıq yer alır. Bu variant üçüncü variantdan onunla fərqlənir ki, burada əsas diqqət komponentlərdə qeyd edilən hərəkət

kətlərin eyni zamanda bitdiyi an üzərində cəmləşir. Bu variantda “ta” bağlayıcısı ya müstəqil işlənir, ya da mürəkkəb zaman bağlayıcısının tərkibində çıxış edir. Baş və budaq cümlələr arasında daha çox səbəb əlaqəsi sezilir, buna görə də komponentlər bir-birini əvəz edə bilmir. Bu variantda ta və ta vəqti (ke) bağlayıcısı işlənir [2, 121-123].

Müəllif zaman ardıcılığı münasibətini belə izah edir: zaman ardıcılığı münasibətində hər iki hərəkətin həyata keçdiyi vaxt ərzində üst-üstə düşən anları tapmaq mümkün deyil. Fars dilində zaman ardıcılığını ifadə etmək üçün xəbər şəklinin münasib forması şühudi keçmiş zaman formasıdır. Burada adətən komponentlərdə haqqında danışılan faktlar zaman baxımından bir-birindən asılıdır. Buna görə də komponentlərin bir-birini əvəz etməsi mümkün deyil. Bu münasibətlərin də iki əsas qrupu vardır. Birinci qrupda budaq cümlədə haqqında danışılan fakt baş cümlədəki faktdan daha əvvəl baş verir. Birinci variantda əsas yalnız iki hərəkətin ardıcılığıdır, onlar arasında zaman fasiləsi önəmli deyil. Budaq və baş cümlələr bir-birinə keçə bilmir. Bu variantın bağlayıcıları bunlardır: “ke”, “çun”, “pəs əz anke”, “vəqti” (ke), “hər vəqt” (ke) (“vəqti ke” mənasında). İkinci variantda əsas iki hərəkətin sürətli və təcili ardıcılığıdır. Digər leksik-qrammatik xüsusiyyətlərinə görə bu variant birinci variantla üst-üstə düşür. Bəzən baş cümlədə iki hərəkətin bilavasitə və ani ardıcılığının daha aydın uyğunluğu üçün foru zərfini və ya onun sinonimlərindən birini işlətmək olar. Bu variantda “həminke” bağlayıcı və onun sinonimləri “ta” (“həminke” mənasında), bəzən isə “ke” işlənir. Üçüncü variantda əsas iki hərəkətin ardıcılığını ifadə etməkdir, ardıcılığın tezliyi isə əhəmiyyət daşıyır. Bu, bağlayıcının tərkibinə leksik elementləri daxil etmək və baş cümlədə xəbərin inkar forması ilə həyata keçirilir. Bu variantda baş cümlədəki hərəkətin başlanğıcı budaq cümlənin hərəkətinin həyata keçməsindən asılıdır. Məhz bu yolla iki hərəkətin ardıcılığı öz ifadəsini tapır. Burada baş cümlə budaq cümlədən əvvəl gəlir və xəbəri şühudi və bitməmiş keçmiş zamanların inkar formasında və ya indiki zamanda olur [2, 132-134].

Ümumi dilçiliyə nəzər saldıqda görürük ki, zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlənin mənaya görə növləri müəyyən qədər fərqli şəkildə izah edilir. Zaman münasibətləri ifadə edən mürəkkəb cümlələr mənaya görə birzamanlılıq (eynizamanlılıq) və müxtəlif zamanlılıq münasibətləri ifadə edən cümlələrə bölünür. Mürəkkəb cümlədə zaman münasibətləri səbəb-nəticə və müqayisə-qarşılaşdırma münasibətləri ilə mürəkkəbləşə bilər [1, 337-338].

Müxtəlifzamanlılıq münasibətləri ifadə edən mürəkkəb cümlələr iki növə ayrılır: bəzi cümlələrdən baş cümlədəki hərəkət budaq cümlədəki hərəkətdən sonra, bəzi cümlələrdə isə baş cümlədəki hərəkət budaq cümlədəki hərəkətdən əvvəl gəlir [1, 340].

Müqayisədən də görünür ki, müxtəlifzamanlılıq və zaman ardıcılığı münasibətləri arasında mahiyyətə fərq yoxdur, sadəcə olaraq bu münasibətləri ifadə edən terminlər fərqlidir. Bu da təbii ki məsələlərə yanaşma ilə bağlıdır.

Nizami Gəncəvinin əsərlərində zaman budaq cümlələri. Nizami

Gəncəvinin əsərlərində də zaman münasibətlərinin zaman budaq cümləsi ilə ifadə olunduğunu görürük. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, şeirdə ümumiyyətlə tabeli mürəkkəb cümlənin hüduqlarını müəyyən etmək çətindir, belə ki, şeirdə müəyyən normalar pozula da bilər, lakin şair zaman budaq cümləsindən kifayət qədər istifadə etmişdir ki, bu da onun zaman, zaman münasibətlərinə geniş yanaşmasından xəbər verir, artıq qeyd etdiyimiz kimi, zaman budaq cümləsi vasitəsilə ifadə olunan zaman çalarları, demək olar ki, başqa vasitələrlə ifadə oluna bilmir. Əsərdə işlənən zaman budaq cümlələri ümumilikdə klassik fars dilindəki zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlənin strukturunu əks etdirir və məlum olur ki, klassik fars dilində zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlənin yaranma üsulu müasir fars dilindəkindən o qədər də fərqlənmir və demək olar ki, bu növ tabeli mürəkkəb cümlənin formalaşmasında eyni bağlayıcılar iştirak edir. X.Fərşidvərd zaman bağlayıcılarına aşağıdakıları aid edir: (بمعنى همينکه و از وقتیکه و تا وقتیکه)، چون، کجا (بمعنى وقتیکه)، چند (بمعنى همينکه)، وقتیکه، در وقتیکه، بوقتیکه، هنگامیکه، هرگاه که، هرگاه، وقتی، همينکه، راست که (بمعنى همينکه)، هر وقت، هر وقت که، حالیکه (بمعنى همينکه)، پس از آنکه، بعد از آنکه، از پس آنچه (بمعنى پس از آنکه)، پیش از آنکه، پیش که، زان پیش که، پیش تا (هر سه بمعنى پیش از آنکه)، بیشتر زانکه (بمعنى پیش از آنکه)، تا آنگاه که، از آن سال که، آن ساعت که، تا آن ساعت که، هرگه که، هر آن ساعت که، در آن ساعت که، یکبارہ، بهر وقت که، هر آنگاهی که، زان گه که، بهر آن گه که، از وقتیکه، تا وقتیکه، سحرگه که، فردا که [3, 312-313].

Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sində işlənən həm məzmun, həm də funksional cəhətdən maraqlı doğuran zaman budaq cümlələrini hərəkətin baş vermə zamanına görə aşağıdakı şəkildə səciyyələndirmək olar:

1. Budaq və baş cümlədəki hərəkətlər eyni zamanda baş verir və belə cümlələrdə aşağıdakı bağlayıcılar iştirak edir.

(انگه که) [angəh (ke)], (هەرگه که) [hər gəh (ke)]. Bu bağlayıcılar beytin misralarında müxtəlif mövqələrdə yerləşir:

a) əvvəldə:

وانگه مژہ را پرآب کردی

[4, 91] بآباد صبا خطاب کردی

(Gözləri doluxanda səhər küləyinə müraciət edirdi).

b) ortada

چنین گفت کانگه که بودم جوان

[7, 1258] نکردم بجز خدمت خسروان

(Belə dedi: “Gənc olanda şahlara xidmətdən başqa bir şey etmədim”).

Yuxarıdakı misallarda qeyd etdiyimiz kimi, budaq və baş cümlədəki hərəkətlər eyni zamanda baş verir. Amma (هەتی که) [vəği (ke)] bağlayıcısı ilə düzələn zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə, bir çox hallarda qismən eyni zamanda baş verən hərəkətlər ifadə olunur.

سگان وقتی که وحشت ساز کردند

[6, 275] زیکدیگر به دندان باز کردند

(İtlər vəhşiləşəndə bir-birini dişləyirlər).

2. Ardıcıl hərəkətləri ifadə edir, başqa sözlə, baş və budaq cümlədəki hərəkətlər

eyni zamanda baş vermir, budaq cümlədəki hərəkət baş cümlədəki hərəkətdən ya əvvəl, ya da sonra baş verir. Belə tabeli mürəkkəb cümlələrin tərəflərinin sıralanması onlarda ifadə olunmuş hadisələrin ardıcılığına əsaslanır və bu növ zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr aşağıdakı bağlayıcıların köməyi ilə formalaşır:

a) چون [çun] چو [ço]. Aşağıda təqdim olunan poetik nümunələrdən görüldüyü kimi, چون [çun] bağlayıcının beyt əvvəlində yerləşməsi “Xəmsə” üçün səciyyəvi məqamdır.

چون دیو تو از زمین برآید
با دیو دگر برابر آید [8, 211]

(Sənin divin yerdən çıxanda, başqa divlə davaya başlar).

Qeyd edək ki, چون [çun] bağlayıcının beytin ikinci misrasında yerləşməsi “Xəmsə”də çox az təsadüf olunur.

زردخ از چرخ کی بود آمدی
چون تو به این چاه فرود آمدی [9, 264]

(Sən bu quyuya düşəndə göy səmaddan sarı çıxdın).

Zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin چو [ço] bağlayıcısı ilə formalaşan növü də “Xəmsə”yə daxil olan əsərlərdə öz işlənmə tezliyi ilə seçilir. Məxsusən, bu məqam “Leyli və Məcnun” əsəri üçün bu xarakterikdir:

مجنون چو حدیث خود فروگفت
بگریست پدر بدانچه او گفت [4, 107]

(Məcnun öz hekayəsini açıb danışanda, atası onun dediyinə ağladı).

Aşağıdakı poetik nümunələrdə bəhs olunan bağlayıcı misra əvvəlində yerləşərək zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlənin strukturunu yaradır.

چو خسرو در شبستان آید از راه
شمارا خود کند زین قصه آگاه [6, 171]

(Xosrov yoldan hərəmxanaya gələndə özü sizi bu əhvalatdan agah edər).

چو [ço] bağlayıcısı misra ortasında yerləşəndə.

خویشان چو از او خبر شنیدند
رفتن و ندیدنی بدیدند [4, 135]

(Düşmənlər onun səsini eşidəndə sıraya düzüldülər və müharibəyə başladılar).

b) زان پیش [zan piş], زان پس [zan pəs] kimi bağlayıcılarla:

زان پیش کاجل گریز گوید
[8, 249] واواز رحیل خیز گوید

(Əcəl qaç və ölüm qalx deməmişdən qabaq).

c) تا [ta] bağlayıcısı ilə:

نخسبم تا نخسبانم سرت را
[6, 155] نیایم تا نیارم دلبرت را

(Səni rahat etməyincə yatmaraq, sənin sevgilini gətirməyinə qədər gəlmərəm).

Gördüyümüz kimi, bu beytdə ta bağlayıcısı iki dəfə işlənmişdir və hər iki mövqedə zaman ifadə edir.

تا [ta] bağlayıcısı çox vaxt misra əvvəlində işlənir.

Beytin birinci misrasının əvvəlində:

تا هست به چون خودی نیازت
[8, 225] بی ساز بود همیشه سازت
(Nə qədər ki (o vaxta qədər ki) özün kimilərə ehtiyacın var, həmişə işlərin qarışıq olacaq).

تا غنچه گل شکفته گردد
[4, 114] خار از در باغ رفته گردد

(Qönçə açınca tikan bağdan gedər).

Beytin ikinci misrasının əvvəlində.

نیست غم ملک و ولایت مرا
[9, 130] تا زیم این دانه کفایت مرا

(Mən mülk və vilayət haqqında düşünürəm, nə qədər ki sağam bu bir parça mənə bəsdir).

ç) **آنگه [angəh (ke)]:**

نظامی جام وصل آنگه کنی نوش
[6, 132] که بر یادش کنی خود را فراموش

(Nizami, özünü unudandan sonra vüsala çatarsan).

d) zaman adlarının iştirakı olan digər temporal sintaktik birləşmələr:

آن روز [an ruz (ke)]:

آن روز که دل بتو سپردم
[4, 142] هرگز بتو این گمان نبردم

(Sənə könül bağladığımı gün heç vaxt sənə şübhə etmədim).

تا بود آن روز که باشد بهی
[4, 24] گردنت آزاد و دهان تهی

(Xoşbəxt gün gələnə, boynun azad, ağzın boş olana qədər).

روزی [ruzi (ke)]:

روزی که مرا ز من ستانی
[4, 52] ضایع مکن از آنچه مانی

(Məni məndən aldığın gün yerdə qalanı məhv etmə).

سحرگه [səhərgəh ke]:

سحرگه که سر برگرفتم ز خواب
[7, 1306] برافروختم چهره چون آفتاب

(Səhər çağı ki, yuxudan oyandım günəş kimi üzüm açıldı).

شباهنگام [şəbbəhəngam ke]:

شباهنگام کز صحرای اندوه
[9, 230] رسیدی آفتابش بر سر کوه

(Qəm səhrasından günəşi dağın başına çatdığı axşam).

دی [dey ke]:

دی که ز پیش تو به نخجیر شد
[9, 205] تیزتگی کرد و عدم گیر شد

(Dünən sənin yanından ova gedəndə tələsdi və məhv oldu).

آن زمانی [an zəmani ke]:

پادشاهان که کینه کش باشند
[5, 169] خون کنند آن زمان که خوش باشند

(Kinli olan padşahlar (o zaman ki) məst olanda qan tökərlər).
که آن لحظه [an lahze ke]:

گوینده داستان چنین گفت
[4, 86] آن لحظه که در این سخن سفت

(Dastanı danışan belə dedi (o anda ki) sözə başlayanda).

که آن ساعت [an saat ke]:

در آن ساعت که باشد نشو جانها
[6, 253] گل تسبیح روید بر زبانها

(Canlar peyda olan saatda dillərdə təsbih gülü bitər).

که آن مدت [an moddət ke]:

در آن مدت که شه فرهاد را دید
[6, 235] نه کوه آن قلعه پولاد را دید

(Şah Fərhadı gördüyü (o müddət) zaman ərzində o polad qalanı gördü, dağı yox).

که این شب [in şəb ke], که آن شب [an şəb ke]:

ای خنک آن شب که جهان بی تو بود

[9, 251] نقش تو بی صورت جان بی تو بود

(Dünyanın sənsiz olduğu, sənin rəsminin surətsiz, canın sənsiz olduğu o gecə nə gözəl gecə idi).

کاین شب که ز رفتنش فراغیست

[8, 260] بر ناصیه سپهر داغیست

(Bu gecə ki getməsindən rahatlıq çöküb səma üzərində dağ qalıb).

Yekun. Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sində işlənən zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin təhlili belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki:

1. Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sində işlənən zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr zaman budaq cümləsinin bütün mənalarını əhatə edir;
2. Nizami Gəncəvinin Xəmsəsində işlənən zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr klassik fars dilində tabeli mürəkkəb cümlələr, onların növləri və formaları haqqında məlumat verir;
3. Zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr hərəkətlərdə eynizamanlılıq və zaman ardıcılığı münasibətlərinin ən dəqiq ifadə vasitələrindən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Валгина Н.С., Синтаксис современного русского языка. М.: Высшая школа, 1978, 438 с.
2. Шафаи А.М., Сложноподчиненные предложения в современном персидском языке, Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. док-ра филолог. Наук. Баку, 1967, 204 с.
3. فرشیدورد خسرو، جمله و تحول آن در زبان فارسی، تهران، امیر کبیر، ۱۳۸۲، ۵۵۶ ص.
4. لیلی و مجنون نظامی گنجوی، برات زنجانی، تهران، ۱۳۸۵، ۷۵۶ ص.
5. هفت پیکر نظامی گنجه ای، بهروز ثروتیان، تهران، امیر کبیر، ۱۳۸۶، ۷۳۱ ص.
6. کلیات نظامی گنجوی، وحید دستگردی، جلد ۱، تهران، سمیر، ۱۳۹۲، ۸۴۸ ص.
7. کلیات نظامی گنجوی، وحید دستگردی، جلد ۲، تهران، سمیر، ۱۳۹۲، ۸۵۰ ص.

8. لیلی و مجنون نظامی گنجه ای، بهروز ثروتیان، تهران، امیر کبیر، ۱۳۹۱، ۶۸۳ ص. ۸.
9. شرح مخزن الاسرار نظامی گنجه ای، بهروز ثروتیان، تهران، مهتاب، ۱۳۸۹، ۴۹۲ ص. ۹.

СЛОЖНОПОДЧИНЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ С ПРИДАТОЧНЫМИ ВРЕМЕНИ В ХАМСЕ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ

ПАРВИН АСАДУЛЛАЕВА

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена к изучению сложноподчиненного предложения с придаточными времени как один из способов выражения временных отношений в “Хамсе” Низами Гянджеви. При помощи придаточного времени, как правило, выражаются некоторые временные отношения как одновременность и последовательность. Надо отметить, что временные союзы и глагольные формы играют главную роль в выражении временных отношений.

Ключевые слова: Хамса, придаточное времени, одновременность, последовательность, грамматические способы

THE CLAUSES OF TIME IN NIZAMI GANJAVI'S KHAMSA

PARVIN ASADULLAYEVA

SUMMARY

The article is dedicated to the study of clause of time as one of the expression ways of time in Khamsa of Nizami Ganjavi. By using of the clause of time we can express the attitude of time as simultaneity and sequence. It should be noted that conjunctions of time and verb forms play a major role in the expression of time.

Keywords: Khamsa, clause of time, synchronism (simultaneity), sequence, grammatical ways